

բառերն ու ձեւերն ըլլալ. այլ ի հարկէ իրենց ծննդեան կամ բնակութեան տեղւոյն ժամանակակից ժողովրդական բառերն ու ձեւերն ըլլալուն են, զոր իւրաքանչիւր ի գրուածս իւր մեծած է: Նոյնն ըսելու է նաեւ կերպ կերպ յատուկ ասացածոց, միանգամայն սղմանց եւ ամփոփմանց վրայ, որ այնպէս մեծ դեր կը խաղան ռամկական գրութեանց մէջ:

Արժեքն թէ պայտափ բաւական է մեծ հաւանականութեամբ հաստատելու: Թէ կային ի Հայոս գրականաց գաւառական բարբառք, որ զբաւոր լեզուին հետ եւ անկէ անհամեմատ առաւելութեամբ կենդանի մնացին ի ժողովրդեան լընթացս դարուց, գրաւորը կարող չըլլալով զանոնք անհետացնել եւ միակ տիրող ըլլալ: Այս է ընդհանուր պայման ամենայն լեզուաց, որմ շուրջից պատճառ ի բաց անոյց հայ լեզուս: Եւ թէ իրօք բացառութիւն եղած չէ՝ իր վրայ գաւառական բարբառոց այժմու գոյութիւնն եւս: Ստորգ է՝ անգոտին ի սկզբանէ գրականութեան մեծ շնորք եղած եւ ստատիկ փոյթ տարուած է՝ Թագաւորական հրամանագր եւ արքունի գանձիւք իսկ՝ գրաբար տարածելու եւ ժողովրդեան ընտանի ընելու: Եսկայն եւ այնպէս ամէն կողմ՝ ժողովրդեան մեծագոյն մասն պահած է իւր գաւառական այլեւայլ բարբառները, թէ եւ ի միոյ կողմանէ օրբաօրէ աւելի աղաւաղելով, ինչպէս ընտկան է ամէն ռամկական բարբառոց, եւ ի միւս կողմանէ առաւել կամ նուազ աստիճանաւ գրաւորին ազդեցութիւնը կրելով:

Այսպէս եղած է ի սկզբանէ եւ այսպէս կը շարունակէ միշտ՝ ոչ առ մեզ միայն, այլ նաեւ առ այլ ազգս: Այժմու կենդանի լեզուաց մէջն՝ օրինակ համար՝ յիշէնք միայն երկու երեք գլխաւոր եւրոպական լեզուները: Գաղղիոյ, ասուել եւս Գերմանիոյ եւ մանաւանդ Իտալիոյ մէջ, ոչ ի դիւր, յաւան եւ ի գաւառապաղարք եւեթ, այլ եւ ի մայրաքաղաքս իսկ, ժողովրդեան միոյ մասին բերանք տիրող են գաւառական կամ ռամկորէն բարբառք: Աւ եթէ համեմատենք հին ժամանակաց հազդդակցութեան միջոցներն, ուսմանք տարածելու եւ գրաւոր լեզու սորվեցնելու զբերն ու զարդոցներն՝ ընդ այժմուս, կը հարկադրինք խոստովանիլ՝ թէ տասնապատիկ, եթէ ոչ հարիւրապատիկ, աւելի գոժաւոր էր Հայաստանի ժողովրդեան գաւառական բարբառոց փխտելով գրաւորին հետ նոյնանալը, քան թէ վերոյիշեալ նոր ազգացն:

Այս ամենայն առաջի առջ ունենալով, կը համարինք թէ կարող ենք կրել հետաջոտութիւնն՝ զոր յանձն առինք ընել ի սկզբան գրութեանս առաջարկեալ խնդրոյն վրայ, եւ կրսնք՝ Նախնեաց ռամկորէն ծագած է Հայաստանի ժամանակակից գաւառականներէն, եւ գնաղան եղանակաւորմամբ՝ հին գրաւոր լեզուէն, կամ թէ խառնուորք է ժամանակակից գաւառական բարբառոց եւ գրաւոր լեզուի:

(Շարունակելի)

Հ. Ղ. Յ.

ՄԱՅՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՊՐ. ՈՄԵՆՑ ԹԱՆԿԱԿԵՐ-ԼԵՐԻՍԻՆԵՐԵՍ ԵՒ ԵՐԿՐԱՐ ՀՈՐՈՑ

(Շարունակելի)

Դիտողոքս/Ինքն Գ. Դիտողմ վրայ.

“Հայոց սերունդն:”

1. Առաջին վարկերն ընդհանրապէս ազգասէր ականջաց Ժանը կու գայ լսելը՝ թէ իւր ազգին նախնական պատմութիւնն առասպելական կամ առասպելախառն ըլլայ: Բնականաբար այս առաջին անգամ չէ, որ մեր ազգին մէջ այսպիսի գրութիւնք կը հրատարակուին. արդէն իսկ մեր ականջներն ասոնց ըստ բաւականի վարժած են. սակայն եւ այնպէս մեր ազգային սեպհականութեանց այսպիսի Ժանը քննադատութեանց ենթարկուիլ՝ հասարակօրէն խորթ կը լսուի. մանաւանդ թէ կան գիտնականք եւ հին գաղափարք տողորեալ անձինք, որ աններելի յանգագնութիւն կը համարին մեր նախահայ ազգաբանութեան ու պատմութեան վրայ յերկուս նալն՝ թող թէ զանոնք ազգագրական առասպելաց կարգը գտնելը, որպիսի են ընդհանրապէս ամենահին ազգաց պատմութիւնները:

Այսօրուսն առողջ քննադատութեան պաշտօնն է մասնագիտաց ձեռքը քննել ու ճշգրէլ առ հասարակ ամենայն ինչ, որ ըստ փիլիսոփայական սահմանի կամ նիւթապէս մեր զգայարանաց ներքեւ կ'իյնան եւ կամ յարգիւնս իւրեանց մեզի ծանօթ են, թէ եւս այս սահմանն ինչ ինչ նիւթոց մէջ չի պահուի, օրովս առ այժմ՝ մեր նպատակն հեռի կը մնան, Բայց պատմական ճիւղն իւր յարակից հնախօսական լեզուագիտական եւ այլն մասերովն հանդերձ՝ առանձնական մասնագիտաց անխոնջ ճգամնն այնպիսի կատարելութեան հեռի է, որ գոնեայ հիմպ տիեզերաց վրայ ծանօթ եղած պատմութիւններն ողջամիտ քննադատական զննութեանց ենթարկելով՝ ստորոգն յերկայականէն, ճշմարիտն ի մոլարեն, հաւանական յանհաւանականէն զանազանուած է. մասնաւորապէս ժխտական մասն՝ առասպելականները, նմանողութեամբ յարմարցածները, անբաղաժայգ ու անյարիւր յօգուածները մի առ մի ցուցուած են: Թէ եւս ասոր հաստատականը չէ կրցած գտնուիլ կամ ապացուցուիլ, բայց ըստ մեզ խնդրոյն վրայ մեծ փոփոխութիւն չի բերեր, վասն զի գառ խնդիր է պատմութեան մը ստուգութիւնն կամ երկրպայականութիւնը կամ բոլորովն ստուծիւնն ապացուցանել, դարձեալ զատ է անոր հարազատն ու ճշմարիտը գտնել:

Առաջինը Տնարաւոր եւ ողջամիտ ու անկողնակալ քննադատութեամբ, երկրորդն եւս նշնպիսի ճամբով. բայց եթէ զատ՝ երկբայական ու սուտ պատմութիւնէն այլ աղբիւր կամ պատմութիւն չըլլայ ի միջի, հարկաւ ստոյգ կամ գոնէ հաւանական պատմութիւնն անհնար է գտնելը, եթէ չենք ուզեր դարձեալ մտադածին ու ստոյգը երեւակայութեանց ձեռքը մանուկիւ:

Երբ հեղինակը հարկաւ ոչ իբրեւ պատմագետ եւ ոչ իբրեւ լեզուագետ, քննչկաւ ինքն իսկ կը խոստովանի, հայ ազգին վրայ կը գրեանոր համար կ'ենթադրենք որ այլ մասնագիտաց քննութեանց վրայ յեցած մեր նախնական պատմութիւնն առասպելական է կ'անուանէ. իսկ յառաջ բերած գեպքերն առանց բացառութեան Մովսիսի խորենացոյ պատմութիւնէն են, որ գրեթէ մեր միակ ներքին աղբիւրն է յայտ մասին:

Եւսով ին բազմաց Մովսիսի խորենացոյ վրայ գրուած քննադատութիւնը ընդ հանրապետ յոտար գիտնող, նաեւ ի մերազնեացոյ Ասոնց մէջ ըստ բաւականի՝ մանաւանդ թէ առաւել քան զհայրենի ճառուած եւ օղջ պատմագրին վրայ, եւ ըստ ներեղցի գիտութեան պատգուցուած եւ պատմագրին ու պատմութեան արժէքը: Այսպիսով արդարեւ եւրոպացի պատմագետ ու բանասէր մէջ, որ երբեք Մ. խորենացոյ անսերած հայ ազգին նախնական պատմութեան անստուգութեան վրայ, նշոյն թերեւս կրնանք հաստատել նաեւ մեր մասնագիտաց համար, բայց կարծեմ ոչ լընդհանուր: Ըստ այսմ կրնայինք հոս ի հաստատութիւն ասացելոց բազմաթիւ անուանի հեղինակաց վկայութիւնները յառաջ բերել, սակայն բաւական կը համարենք երկու միայն վկայութիւն յիշել, որ բաւական լոյս ու գաղափար կու տան ամբողջին վրայ Թ. Շփիէլ (Fr. Spiegel) եւրոպայի անուանի յըմանագետը իւր եշտեմն հնագիտութիւն՝ անուն գրքին Հայոց Լեւոնտէ պատմութեան վրայ ճառած գլխոյն մէջ հետեւեալ նշանակալից խորհրդածութիւնը կ'ընէ Մովսիսի խորենացոյ վրայ. « Ամենահին ժամանակաց հայական պատմութիւնը, կ'ըսէ, առասպելական զոյցներն եւ բանաստեղծութիւններէ շատ սակաւ ազդեցութիւն կրած է, զորս Մ. խորենացի (Moses von Khorai) իւր գործոյն յետագայ մասին մէջ յաճախագոյն գործածած է. ընդ հակառակն թէ Նիւթոնն եւ թէ մասանց կարգաւորութեան մէջ Ս. Գրոց նախատիպ պատկերները մեծ գեր ունին, մանաւանդ թէ կը համարձակինք հաստատել, որ

Ս. Գրոց վրայէն ձեւերն ոչ միայն Մովսիսի յատուկ եղած է, այլ նաեւ արդէն իսկ իւր աղբիւրացն: Բայց եթէ ըստ այսմ հաստատել ուզենք, թէ ամենայն ինչ Հայոց պատմութեան այս ամենահին մասին մէջ լոկ զոյց է՝ եւ յետին ժամանակաց գիտ առանց ամենեւին ժողովրդական արժէքի՝, հաւանականագոյն չափազանց քննադատած կ'ըլլանք: »

Այս է զգուշուոր խորհրդածութիւնն անուանի յըմանագիտին: Ըստ մեզ՝ ասկէ 16 տարի յառաջ պէտք էր եւ կրնար պայտիսի մեղմական կերպիւ բացատրել իւր քննադատութեանց արդիւնքը. սակայն արդի ժամանակ եւ յառաջ եւս շատ աւելի խոստագոյն քննադատութեանց ենթարկող հեղինակը եղած են, որոնցմէ մին է եւ ի մերանեաց Ս. Մ. Գաբաշեան իւր հնագիտագիտութեան մէջ: Այս երկարորութեան մէջ հաւաքած է բազմապատակ հեղինակը գրեթէ բոլոր անուանի օտար հեղինակաց կարծիքներն ու փաստերն, եւ սող առ տող՝ բառ առ բառ խորենացոյն Հայոց Լեւոնտէ քննադատութեան ենթարկելով, առ սեր ճշմարտութեան հարկ համարած է խոստովանիլ, թէ խորենացոյ ոչ միայն գործածած աղբիւրներն խորագաւեալ եւ անստոյգ են, այլ նաեւ ընդհանրապէս խորենացին իսկ է նշոյն աղբիւրներն ստեղծողն, եւ ըստ հետեւորդի ստեղծիչ նշոյն պատմութեան մեծագոյն մասին: Զայս բնականապէս ոչ թէ խաբելու մտք, այլ մերազնեաց իրենք նախնաց քաջագործութեանցն ու արիւնքներն վրայ մեծամեծ գաղափարներն տալով, քաջալեր ու խրախոյս տալու եւ զիրենք բարձր համարմամբ տնուցանելու: Միով բանիւ՝ Գաբաշեան հեղինակին քննադատութեանց արդիւնքն այս հետեւութեան բերած է զինքը, որ խորենացոյ Հայկազանց պատմութիւնն իբրեւ ազգային պատմական վեպ կամ գիւցազնեղութիւն համարելու է: Հեղինակին համալարիչները, չենք սխալիք եթէ հաստատենք, յայտ մասին բազմաթիւ են: Գրեմքաւ անուշտ ցուցանելու համար թէ ոչ խորենացոյն գէմ հակառակութեան հոգւոյ, եւ ոչ ուրիշ անհիմն պատճառաց նուշոյն են իւր խիստ գաղատասանները, վերոյիշեալ գործոյն Գրեք երեսին մէջ խորենացին իբրեւ մասնագիտ եւ ճարտար պատմիչ յամբիւ յամբիւ կը

¹ Ժողովրդական օրէի ունեցող պատմութիւն բանալով՝ կ'իմացուին այն պատմութիւնները, զոր պատմաբանը ժողովրդեան բերեմն, ինքն երգերն, զոյցներն, առասպելն եւ այլն քաջալով, յառաջ կ'ընէ բերն, որոնք սխալաբան պատմութիւնը գոնէ ըստ եփանքին չէ հաստատեն:

գովէ. եւ արդէն բոլոր գիրքն ընթերցողն ան-
հնար է որ այս կամ այսպիսի կասկածանաց տեղի
գտնէ:

Հոս աւելորդ չենք համարիր յաւելուլ,
թէ մերազնեացն մէջէն մեր ներքին պատմա-
գիրներն առաջին անգամ անաշու քննադա-
տութեանց ենթարկողն եղած է մեր միաբաններէն
Հ. Յովհ. Ա. Գաբրիէլ՝ իւր երկհատոր երկա-
սիրութեան մէջ (Տիկնիք. Դոմոս-Սիւն, Վլէննա,
1849). սակայն այնչափ միայն որչափ նոյն ժամա-
նակաց պարագայք կը ներեկին. վասն զի ինքն
իսկ ըսած է թէ խոհմանութիւն համարած է աւ-
ելի չյառաջանալ, մանաւանդ թէ շատ տեղ
իւր կարծիքն ու բացատրութիւնքը մեղմել, իսկ
իւր երկօտարութեան հրատարակութեանէն գրե-
թէ 20 տարի ետքը՝ Էրսէր. եթէ այսոր Հայոց
պատմութեան վրայ գրեմ, պէտք եմ փոփոխել
եւ բոլորը նոր յորինել:

Այսպիսի քննադատական տեսութիւններ
հրատարակած է եւ հռչակաւորն Մ. Իփն իւր
Վէրդ Ընդէ Հայոց-Բաշի եւ Մուշէ-Խորենացի եւ
Հիւ Հայ-Բաշի վրայ յորջորդեալ մատենից մէջ:

2. Ստոյգ է որ Խորենացւոյ ազգաբանու-
թիւնը Ս. Գրոց ազգաբանութեան հետ չի միա-
բանիր ըստ ամենայն ընդարձակութեան. վասն
զի Ս. Գրոց ազգաբանութիւնը զԳաբր. եւ զԹի-
բոս միեւնոյն գծի մէջ կը գնէ իրբն. որդիք
Յոթնիկ, եւ որդի Գաբր. զԹիբոս (Թորգոմ).
Խորենացին զԹիբոս կը գնէ որդի Գաբր., զԹի-
բոս որդի Թիբոսայ, եւ զՀայի որդի Թիբոսայ,
Թիբոսայ այս տարբերութիւնը դիտմամբ եղած
ըլլայ, կասկածանաց առիթ չտալու համար՝ թէ
սոյն ազգաբանութիւնը Ս. Գրոց վրայէն ձեւուած
է: Իսկ մեր գերմանացի Հեղինակին յիշելը՝ թէ
Հայի Յոթնիկ թոռներէն մին է, անշուշտ սխալ
ըմբռնում է, վասն զի Խորենացին զՀայի՝ Յոթնիկ
թոռ երբեք չի նկատեր:

3. Ընդ հանրապէս Մ. Խորենացւոյ ստու-
գաբանութիւնը բանասիրութեան առջեւն ամե-
նեւին արժէք չունին. մանաւանդ թէ այս ստու-
գաբանութիւնը իսկ գրեթէ ամէն տեղ պատ-
մութեան անհարգատութիւնն յերեւան կը հա-
նեն: Ամէն բանասէր, ամէն լեզուագէտ եւ նոյն
իսկ ամէն հասարակ գիտնական՝ գիտէ եւ կ'են-
թարգէ, թէ 2000 — 2500 տարի յառաջ
գրուած տեղեաց անունները Մ. Խորենացւոյ ժա-
մանակուան լեզուին բարգաւթեանց եւ ստու-
գաբանութեանց օրինաց համեմատ չեն կրնար
մեկնուիլ, եթէ նոյն անուանց հնութիւնը չենք
ուզեր երկրպայութեան ներքեւ ձգել: Տեղեաց

անուններն արդարեւ հին են, եւ մեծաւ մա-
սամբ պնդիսի արմատներէ շինուած, որ մեզի
ծանօթ հինգերորդ դարուն լեզուին մէջ չեն
գտնուիր. իսկ ասոնք նոյն լեզուաւ մեկնել ու-
զելն եւ ամէն անուան ծագման մասնաւոր դէպք
մը յառաջ բերելը՝ հարկաւ ամբողջ պատմու-
թեան հարազատութեան վրայ բանաւորապէս
կասկածել կու տայ:

Հայի անուան ստուգաբանութիւնն այժմեան
բանասիրաց մեկնութեան համեմատ հետեւեալն
է: Նախ Հայ ազգին անունը հնագոյն է քան
զՀայի. այսպէս Փր. Միւլլըր, Բէթերք, Շէֆֆել,
Լիւբր. եւ այլք: Հայ բառը նոյն բանասէրք
նոյնանշան կը գնեն սանսքրիթ Բաւի, Գէր բառին
հետ, որուն կը համապատասխանէ մեր հայերէն
դէ-բ բառը: Հայի կազմուած է հայ բառէն եւ
դի մասնէն, ինչպէս նաեւ կազմուած է Խո-
րենացւոյն անուանց ցանկին մէջ յետոյ յիշա-
տակունք կրկին նուազականով Հայ-ի-ն անու-
նը: Թեեւ Հայի անունը հին է քան զԽորե-
նացին, ինչպէս Ս. Գրոց հայերէն Թորգոմա-
նութեան մէջէն եւ Ագաթանգեղոսի Տրգոմայ
ուժին համար Հայ-Բաշ ըսելէն կը հետեւի, մի-
անգամայն եւ պատմական կուտան մի է Հայի
անուան ուժիւր անձի գաղափարին, սակայն
կազմութիւնն ամենեւին ապացոյց չէ ասոր երկ-
հազարամեան հնութեան եւ Հայ ու Հայոցոս
յորջորդմանց իւր անունէն յառաջ գալուն, մա-
նաւանդ թէ ըստ օրինաց կազմութեան մեզի
ծանօթ հայ լեզուին՝ Հայի, ինչպէս ըսինք, հայ
բառէն կազմուած է, բայց ոչ ընդհանրապէս:
Իսկ ի մասին Հայի անուան ծագման մեր ազգին
մէջ, հաստատուն կուտան մը չունինք հաստա-
տելու, թէ այս կամ այն դարէն է:

4. Գերմանացի Հեղինակին յայտնի սխալ-
մունքն է Վերթիմի՝ Խոսն Հայի անուանելը,
փոխանակ Կաթոնի:

5. Թեպէտ Մ. Խորենացի մեր ազգին ան-
ուան ծագումն առ օտար ազգս Արեմէն յառաջ կը
բերէ ըսելով. Յորոյ անուն եւ տիկնայի Կաթ-
ի-Կաթն Կաթն Կաթն, որդի Կաթն, Արեմէն, եւ Կաթ-
ի-Կաթն, Արեմէն, Արեմէն (Խոր. Ա. Գրոց. ԳԼ. ԺԲ.),
սակայն բաւական հիմ չունինք այս պատմու-
թիւնն առանց ուրիշ փաստերու ընդունելու:
Ընդհանրապէս ինչ ինչ փաստերով ծանօթ է
մեզի, թէ երբ սկսուած է Արեմ, Արեմի-ն անու-
անց գործածութիւնը: Մեր այժմեան Հայաս-
տանի, կամ գոնէ մի մասին անուան առ նախին
Սեմեանս էր Արեմո, երբէք, Լեւոնոս-Կաթնի-ն Ա-
րեմո, եւ ասոր շատ նման յորջորդում մը

Ատորեստանեպց սեպագիր արձանագրութեանց մէջ Ուրբաթ կամ Արաբի, զոր հետեւեալ Արաբացոյ հետ կը նշանցընեն: Իսկ Բիսիտունի վըշտասպետի Գարեհին բեւեռագիրը կը վկայեն մեղէն, թէ մեր Հայաստանի կամ Արաբացոյ թագաւորութիւնը իրենց ինքնօրէնութիւնը կորուսանելով՝ բովանդակ երկիրն եղաւ նահանգ Գարսից Աբախը անուամբ, որմէ նաեւ Յօլը կը կոչեն զայն Աբախի, ինչպէս որ Հերոդոտոս իւր պատմութեան մէջ այս անուամբ առաջին անգամ կը յորընդէ: Իսկ ստուգաբանութեան կամ նշանակութեան մասին լակարտ եւ կոչէ Աբա, Աբախի Աբախի եւ այլն անունները բո՛ւ սեմական արմատէն յառաջ կը բերեն, որ է՝ Բա, Բաբ: Գ. Արաբացոյ կամ Արաբացոյ անուան ստուգաբանութիւնն առ իսրէնացոյն է ամենեւին առանց ազգացոյցի եւ վերջ յառաջ բերուած եղանակաւ կազմուած, որ աւելի կարծել կուտայ թէ Արաբացոյ յորընդում պատմաւ եղած եւ Աբա անուան ծագման, քան թէ Արաբացոյ Արաբացոյ: Հիմնականում իր բացատրէ իւր կարծիքը յայտն մասին, ըսելով՝ թէ «Մովսիսի Խորենացոյ ստուգաբանութեանց ընդհանրապէս բռնաղբորի ըլլալն ինքին յայտն է՝ առանց որեւիցէ մեկնաբանութեան»: Այս արարատ յորընդման ստուգաբանութիւնը մեր հինգերորդ դարու լեզուի բարդութեանց օրինոք մեկնելն այս պատկանելի հեռութեան արժէքը ստուգելու կը նսեմացնէ, թող այն ինչորին ալ որ Արաբացոյ նախին բնակչաց հայաստերուց ըլլալը բոլորովին կը հերքուի: Բանաբան Արարատ բառը կը ստուգաբանեն այժմայեայտ (այս է՝ ժողովրդի) որ թէ ըստ լեզուագիտութեան եւ թէ ըստ հնարագիտութեան այս յորընդման պատկանելիութիւնը կ'ապահովէ:

Դ. Հեղինակին վնաս բեւեռագիր արձանագրութեանց վրայ ունեցած կարծիքն այժմ հնացեալ է եւ սխալ: Բնականապէս այս կարծիքն իւր սեպականը չէ, այլ ծանօթ Մարտինի է, որ նոյն արձանագրութեանց լեզուն հին հայերէնը կը համարէր եւ ըստ այժմ մեկնել կը ջանար. սակայն այս հինայ բոլորովին հերքելի է յայտն հետեւեալ: Թէ սոյն արձանագրութիւնը, ինչպէս նաեւ Հայաստանի օրէն իրենք եւ կոչէ Բաբ Գարսի Գարսի, ինչպէս որ լեզուագիտութեան գիտնականները չեն հաւատարմութիւն: Բանաբանը կը համարեն հին վրացերէն, որ անհաւանական չէ:

Որովհետեւ Հայաստանի եւ Արաբացոյ սեպագիր արձանագրութիւնը մեզ համար կա-

րելորդութիւն ունին, առ այժմ այս համառօտ տեղեկութիւնը բաւական կը համարենք, եւ կը խոստանանք առանձին գլխով նոյն արձանագրութեանց վրայ ընդարձակ ծանուցել:

(Հարաւանդելով)

Հ. Յ. Թ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՊՈՒՆԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԴՐՈՒՄՆԵՐ

Գ.

Պոստալայնայն գրական լեզուն:

Սեր արդի գրաւոր լեզուն երկու գլխաւոր բաժանմունք ունի՝ Արաբացոյ եւ Արաբացոյ Գարսի Գարսի, կամ ինչպէս սովորութիւն է եղած անունները՝ Տաւրապոլսայն եւ Ռուսապոլսայն աշխարհաբար: Հաւանական Սեպագ. Համարին մէջ, մեր «մէկ բանասիրական կամ լեզուաբանական շեղման աւելի» երեւցած «Գարսի» Հայերէն լեզուն վերագրով հատուածին մէջ՝ յարգել հեղինակին արդար խառնութեամբ կը քննադատէր մեր այժմեան գրաւոր աշխարհաբարը, այս «Արաբացոյ գլխաւորին կերպարանաց ներքեւ նորմանքն երեւոյցը»: Թէ որչափ ճիշդ է յարգել հատուածագրին տրամունքը՝ թէ «Լեւիք գրաւորն եւ եղծիքը զարեւարաբարը» — այդ կարող է հասկանալ ալ որ փոքր ի շատէ հետեւած է եւ կը հետեւի մեր գրականութեան ընթացքին: Մենք մեր կողմէն ընդունելով հանդերձ բոլոր այն դատողութիւնքն եւ դատողութիւնքն, որով ինչ ինչ հատուած, մեր կողմէն դաւաճելով լեզուի յեղափոխական վիճակին վրայ, կը կարծենք սակայն՝ թէ ընդհանրապէս խառնով՝ հարկաւոր է անուշագիր չիլիել նաեւ այն եպոսան զանազանութեան, որ կը տրէ Տաւրապոլսայն եւ Ռուսապոլսայն գրական լեզուաց ծագման եւ կերպարանաց հանգամանաց մէջ: Վասն զի, ինչեւ հատուածը դիտած է ի ինքնութիւն առանձին գլխաւորաբար եւ գրեթէ միայն Արաբացոյ նորմայն աշխարհաբարի այժմիւ գրաւորը:

«Ասիկ իբր 40—50 տարի յառաջ ունեւիք հաստատանք գրաւոր մը եւ հոգաբարձն աշխարհաբար մ'ի գործածութեան, որոնց կերպն ու ձեւն որով էր ըստ բաւականի, առուած է նոյն հատուածին մէջ: Այս օրմիտ դիտողութիւնը կ'արժէ կատարելապէս Տաւրապոլսայն կամ Արաբացոյ գրական լեզուի նկատմամբ, բայց ոչ՝ նաեւ Ռուսապոլսայն կամ Արաբացոյ գրական լեզուին նկատմամբ:

Ի հարկէ Ռուսապոլսայն գրական լեզուն եւս առանձին չէ այն հեղեղին, որ «եկաւ, ծածկեց նորմայն մատենագրութեան երեսը, — հեղեղ վայրապար նորմութեանց, բռնազգութիւն պղծանաց, ինչքանհարաւորագրութեանց, նաեւ սխալներու, եւ մանաւանդ կամածին եւ մոռնին անյարբի (inconsequent) անբարեկամ ստեղծագործութեանց, զոր իրաքանչիւր գրեւ կը ջանայ արժեքնել եւ ընդհանրացնել»՝ Բայց նկատելով, որ երբ Տաւրապոլսայն հոգաբարձն աշխարհաբար ունեւին, այն ժամանակ դեռ Ռուսապոլսայն մէջ եւ ոչ իսկ անհա-